

Ilmiy Tadqiqot Tamoyilining Qo‘llanilishi Talabalarning Bilim Qobiliyatini, Faolligi Va Mustaqilligini Rivojlantirishdagi Ahamiyati

Rahmatova Feruza¹

Annotatsiya: Mazkur maqola bo‘lajak o‘qituvchilarning ilmiy tadqiqotchilik kompetensiyasi haqida gap ketganda bir narsaga e‘tibor qaratish kerakki, u kelgusida kasbiy mahoratining asosiy tarkibiy qismlaridan biri bo‘ladi. Ilmiy tadqiqotchilik kompetensiyasini o‘zida shakllantiradigan o‘qituvchi mehnat bozorida o‘z o‘rnini hech qachon yo‘qotmaydi. Bunday o‘qituvchiga doimiy ravishda talab kuchli bo‘ladi. Ularda innovatorlik, harakatchanlik, raqobatbardoshlik, ijodkorlik kabi xususiyatlar o‘zgarimas bo‘lib doimiy ravishda o‘zini boyitib, rivojlantirib boradi.

Tayanch so‘zlar: klassik kompetensiya, bo‘lajak o‘qituvchi, ilmiy tadqiqotchilik kompetensiya, ijodkorlik, raqobatbardoshlik, xususiyat, kasbiy mahorat.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 5 июндаги “Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ги ПҚ-3775-сонли Қарорида “ўқув машғулотларини талабаларни инновацион фикрлашга йўналтирадиган ўқитиш технологиялари ва интерфаол услубларни жорий этиш асосида ташкил этиш, асосий эътиборни талабаларнинг мустақил таълим олиши билан боғлиқ механизмларни амалга оширишга қаратиш” вазифаси белгилаб қўйилган. Бу эса, талабаларнинг изланувчанликка ва яратувчанликка йўналтиришнинг амалдаги механизмларини такомиллашти-ришни тақозо этади.

Bo‘lajak o‘qituvchilarning ilmiy tadqiqotchilik kompetensiyasi haqida gap ketganda bir narsaga e‘tibor qaratish kerakki, u kelgusida kasbiy mahoratining asosiy tarkibiy qismlaridan biri bo‘ladi. Ilmiy tadqiqotchilik kompetensiyasini o‘zida shakllantiradigan o‘qituvchi mehnat bozorida o‘z o‘rnini hech qachon yo‘qotmaydi. Bunday o‘qituvchiga doimiy ravishda talab kuchli bo‘ladi. Ularda innovatorlik, harakatchanlik, raqobatbardoshlik, ijodkorlik kabi xususiyatlar o‘zgarimas bo‘lib doimiy ravishda o‘zini boyitib, rivojlantirib boradi. Bo‘lajak o‘qituvchilarning ilmiy-tadqiqot qobiliyati pedagogik vaziyatlarda kasbiy qarorlar qabul qilishga imkon beradi. Bu talabalarga kelajakda o‘qitish faoliyati uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalarning rivojlanishiga yordam beradi. "Kompetensiya" va "kompetentlilik" tushunchalari biz tomondan olib borilayotgan ilmiy ishga taaluqli bo‘lganligi uchun hamm har bir tushunchaga aloxida to‘xtalib o‘tishni o‘z oldimizga maqsad qilib qo‘ydik.

KOMPETENSIYA (lot. *competo* — erishyapman, munosibman, loyiqman) — 1) muayyan davlat organi (mahalliy o‘zini o‘zi boshqarish organi) yoki mansabdor shaxsning qonun, ustav yoki boshqa hujjat bilan belgilangan vakolatlari, huquq va burchlari doirasi; 2) u yo bu sohadagi bilimlar, tajriba.

"Kompetensiya" va "kompetetlik" tushunchalarini aniqlashga harakat qilib ko‘ramiz. Kompetentlik yoki kompetensiya? Bu ikki tushuncha ko‘pincha bir-birining o‘rniga noto‘g‘ri ishlatiladi, chunki ular bir xil ildizga ega. Kompetensiya ko‘pincha nomzodning tajribasini, uning yutuq darajasini va natijasini tavsiflaydi. Boshqa tomondan, kompetensiya inson erishilgan natijalarga qanday yo‘l bilan kelishi bilan bog‘liq. Umuman olganda, erishgan barcha natijalar-bu kompetensiya. Kimdir biron bir masalada kompetentli odamni taklif qilmoqchi ekanligini aytganda, biz har doim bu tajribaga ega

¹ PhD, dotsent, Джизакский Государственный Педагогический Университет имени А.Кадырий

bo'lgan odam ekanligini, bu insonga ishonishimiz mumkinligini tushunib turamiz. Kompetensiya ishning erishilgan darajasi, funksiyasi yoki maqsadi (masalan, ta'lim rejasini amalga oshirish) bilan bog'liq.

Klassik kompetensiyaning bir nechta tan olingan ta'riflari mavjud. Birinchisi, kompetensiya "o'lchovlar, masalan, baholash markazlari davomida aniq, kuzatiladigan va baholanadigan xatti-harakatlar klasterlari" (V. Dulevich, 1989). Bu shuni ko'rsatadiki, kompetensiya uchun muhim texnik talab-bu kompetensiya kuzatuvchi bo'lishi kerak.

Boshqa bir ta'rif shuni ko'rsatadiki, kompetensiya " insonning asosiy xususiyati bo'lib, u motiv, shaxsiy xususiyat, mahorat, o'zini o'zi tasvirlash jihati, ijtimoiy rol yoki bilim bo'lishi mumkin..."(Boyatzis, 1982) va bu yerda biz aniq aytishimiz mumkinki, kompetensiya turli xil mutlaqo shaxsiy xususiyatlar ta'siri ostida shakllanadi.

Kompetensiyaga hamma narsa kirishi mumkin. Biz ko'p hollarda kompetensiyani ko'proq motivatsiyaga asoslanganligi haqida fikr yuritimiz, boshqalari esa ko'proq xulq-atvorga moyillikni o'z ichiga olishi haqida fikr yuritishadi. Masalan, odam uchun boshqa odamlar bilan muloqot qilish osonmi yoki qiyinmi. Kompetensiyalar-bu tegishli lavozimda ishni samarali bajarish uchun muhim bo'lgan va kuzatiladigan xatti-harakatlar orqali o'lchanadigan shaxsiy xususiyatlar. Qoida tariqasida, kompetensiyalar bilim, ko'nikma, qobiliyat, motivatsiya va shaxsiy xususiyatlardan iborat. Agar kompetensiyalar "bilim" yoki "ko'nikma" bilan bog'liq bo'lsa, unda siz ular ustida ishlashingiz va kerakli natijani tezda olishingiz mumkin. Misol uchun, agar biz umumiy boshqaruv vakolatlari haqida gapiradigan bo'lsak, unda bularga "loyihani boshqarish" yoki "vaqtni boshqarish" yoki ommaviy nutq vakolatlari kiradi. Muloqot, yetakchilik yoki ijodkorlik kabi shaxsiy xususiyatlar bilan bog'liq kompetensiyalar vakolatlar. Aslida, shaxsiy xususiyatlar rivojlanganlarga ham tegishli bo'lishi mumkin. Yodda tutish kerak bo'lgan yagona narsa shundaki, agar sizning shaxsiy xususiyatingiz ma'lumotlar bazasida unchalik aniq bo'lmasa, masalan, siz unchalik yaxshi uddalamaysiz, biroq hayot uchun yangi g'oyalarni taklif qilishni yoqtirasiz. Ha, haqiqatan ham ba'zi vazifalarga ijodiy yondashish qobiliyatini rivojlantirish mumkin, ammo bu ma'lum algoritmlarni talab qiladi. Unda kompetensiya nimaga bo'ladi? Cheklangan vaziyatlar va tayyorlangan sharoitlar uchun siz ushbu vakolatni amalga oshirishingiz mumkin.

Raqobatbardosh mutaxassis tadqiqot bilimlari va ko'nikmalariga ega bo'lishi, o'z faoliyatini tahlil qilishi va loyihalashtirishi, mustaqil harakat qilishi, noaniqlik sharoitida, o'z-o'zini takomillashtirishga (o'z-o'zini bilish), o'z-o'zini nazorat qilishga, o'z-o'zini hurmat qilishga, o'zini o'zi tartibga solishga va o'z-o'zini rivojlantirishga doimiy intilishi kerak. O'qitishdagi tadqiqot ta'lim oluvchilar o'zlari o'rganayotgan fanlarda qo'llaniladigan asosiy tadqiqot usullari bilan tanishadilar, hodisalar va jarayonlarni o'rganish orqali o'zlari uchun mavjud bo'lgan tadqiqot usullari elementlarini o'zlashtiradilar va mustaqil ravishda yangi bilimlarni olish qobiliyatini egallaydilar. Ilmiy tadqiqot tamoyilining qo'llanilishi talabalarning bilim qobiliyatini, faolligi va mustaqilligini rivojlantirishga yordam beradi, bilim va bilim faoliyati usullarini o'zlashtirishga qiziqishni oshiradi. Maqsadlarni belgilash, o'z faoliyatini rejalashtirish, o'z harakatlarini nazorat qilish va baholash, tanqidiy fikrlash va o'z xulosalarini ishlab chiqish qobiliyati talaba uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun bo'lajak o'qituvchilariga ilmiy tadqiqot faoliyati asoslarini o'rgatadigan, bo'lajak mutaxassislarni kasbiy tayyorlashning yangi tizimini ishlab chiqish zarurati tug'ildi. Bo'lajak o'qituvchilarning ko'nikmalarini rivojlantirish davlat ta'lim standartlarida, fan dasturlarida o'z aksini topgan. Xususan, "Kreativ pedagogika" fan dasturida o'quv fanining dolzarbligi oliy ta'limdagi o'rni sifatida talabalarda ilmiy tadqiqotchilikni shakllantirish ta'kidlangan. Shuningdek ushbu fan dasturida tavsiya etilayotgan mustaqil ta'lim mavzularida ham ilmiy tadqiqot, ilmiy tadqiqot medodlariga ahamiyat qaratilgan. Hozirgi vaqtda adabiyotlarda tadqiqotchilik ko'nikmalari, tadqiqot faoliyati tushunchalari bo'yicha har xil yondashuvlar mavjud. Ushbu bir-biriga bog'liq bo'lgan "tadqiqot", "ko'nikma" bir qancha tushunchalarni ko'rib chiqamiz. "Tadqiqot – 1) tadqiq ishi, tekshirish, o'rganish ishi. 2) Ilmiy tekshirishning natijasi. Ilmiy tadqiqotchilik – tadqiqot bilan mashg'ul bo'lish, tadqiqot ishlari. Ko'nikma – biror ishda orttirilgan mahorat, malaka. Bo'lajak o'qituvchilarning ilmiy tadqiqotchilik ko'nikmalarini rivojlantirish, bo'lajak o'qituvchilarni ilmiy tadqiqotchilik faoliyatiga tayyorlash

masalalari bo'yicha qator izlanishlar olib borilgan. Masalan, ta'lim oluvchilarda ilmiy tadqiqotchilik ko'nikmalarini rivojlantirishda asosan shaxsga yo'naltirilgan zamonaviy pedagogik texnologiyalar (shaxsga yo'naltirilgan, hamkorlik faoliyatiga asoslangan, muammoli izlanish) hamda ta'lim faoliyati elementlarini kiritish orqali ilmiy tadqiqotchilik ko'nikmalarini rivojlantirish zarur bo'lib, uning metodik tizimi turli chiqarish va amalga oshirish dasturlaridan iboratligi ta'kidlab o'tilgan. Shuningdek, bo'lajak o'qituvchilarning ilmiy tadqiqotchilik faoliyati quyidagicha ta'riflangan, ular tomonidan ma'lum bir muammo (masalan, fanning u yoki bu qonuniyatlariga asoslangan holat)ni o'rganish va uning yechimini izlab topishga qaratilgan ijodiy faoliyati tushuniladi. Ilmiy tadqiqotchilik ko'nikmalarini shakllantirish jarayoniga integrativ yondashuvni qo'llash va unda axborotlarni qayta ishlash texnologiyasidan foydalanish pedagogik soha bo'yicha o'ziga xos innovatsion yondashuv bo'lib, uning yordamida ilmiy tadqiqot jarayonida ijobiy sifat o'zgarishi va yuqori samaradorlikka erishilishi ta'kidlab o'tilgan. Ta'lim jarayonida ilmiy tadqiqot va tajriba – konstruktorlik ishlariga talabalarni jalb qilish ular innovatsion fan sohasida, innovatsion mahsulotlar ishlab chiqaradigan korxonalarda o'z faoliyatini davom ettirishlari muqarrar. O'qituvchining innovatsion faoliyatini rivojlantirish ham o'z navbatida oliy ta'lim muassalarida ularda zarur ko'nikmalarning shakllanganligiga bog'liq. Bo'lajak o'qituvchilarning ilmiy tadqiqot faoliyati o'quv jarayonining shakllaridan biri bo'lib, unda o'qitish va amaliyot muvaffaqiyatli birlashtiriladi. Ilmiy ishlar doirasida bo'lajak o'qituvchilarning birinchi navbatda tadqiqot ishlarining birinchi ko'nikmalarini egallaydi, so'ngra amaliyot bilan bog'liq bo'lgan u yoki bu tarzda olingan nazariy bilimlarni tadqiqotga kiritishni boshlaydi. Bo'lajak o'qituvchilarning ilmiy tadqiqot faoliyati – bu ijodiy, tadqiqot muammosini hal qilish va ilmiy tadqiqotning asosiy bosqichlari mavjudligini taxmin qilish bilan bog'liq o'quv ishlarini tashkil etish shakli. Tadqiqot faoliyatining asosiy ajralib turadigan xususiyati - tanlangan hodisani o'rganishning amaliy metodologiyasi, o'z materiali (gumanitar sohada, bu asosiy manbalardan olingan ma'lumot bo'lishi mumkin), o'z ma'lumotlarini tahlil qilish kabi elementlarning mavjudligi, eksperimental ishlarning borishi va undan kelib chiqadigan xulosalar. Bilimlarning yangiligiga havola, ilgari jamiyat tomonidan olingan ma'lum bir bilim sub'ektining rivojlanishi bilan bog'liq bo'lgan.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 5 июндаги “Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга оширилаётган кенг камровли ислохотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ги ПҚ-3775-сонли қарори. www.lex.uz.

2.Ўзбекистон Республикасининг Илм-фан ва илмий фаолият тўғрисидаги қонуни. ЎРҚ-576-сон. 29.10.2019. 3-боб. 12-модда. <https://www.lex.uz/docs/4571490>

Азизова И. Ю. Система условий развития научно-исследовательских компетенций в методической подготовке студентов-биологов // Непрерывное педагогическое образование в современном мире: от исследовательского поиска к продуктивным решениям (к 20-летию НИИ НПО РГПУ им.

Vincentas Lamanauskas and Dalia Augienė Development of Scientific Research Activity in University: A Position of the Experts // Procedia - Social and Behavioral Sciences 167 (2015). –p.

